

Правовий статус дитини у світлі кримінально-правового захисту дитинства

Ірина БАНДУРКА,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
і кримінології Харківського національного
університету внутрішніх справ, майор міліції

Розглянуто питання про правовий статус дитини. Проведено аналіз національного та міжнародного законодавств, що регулюють кримінально-правовий захист дитини. Обґрунтовано актуальність правильного визначення правового статусу дитини в процесі кримінально-правового захисту прав і свобод дітей.

Ключові слова: дитина, правовий статус, кримінально-правовий захист, права та свободи, обов'язки.

Правовой статус ребенка в свете уголовно-правовой защиты детства

Ірина БАНДУРКА, кандидат юридических наук, доцент кафедры уголовного права и криминологии Харьковского национального университета внутренних дел, майор милиции

Рассмотрено вопрос о правовом статусе ребенка. Проведен анализ национального и международного законодательств, регулирующих уголовно-правовую защиту детей. Обосновано актуальность определения правового статуса ребенка в процессе уголовно-правовой защиты прав и свобод детей.

Ключевые слова: ребенок, правовой статус, уголовно-правовая защита, права и свободы, обязанности.

Legal status of a child in terms of criminal and legal defense of childhood

Iryna BONDARUKA, Candidate of Legal Sciences, Docent of Criminal Law and Criminology Department of Kharkiv National University of Internal Affairs, Major-General of the Militia

Question about legal status of a child is considered. National and international legislations which regulate criminal and legal defense of a child are analyzed. Importance of correct determination of legal status of a child in the process of criminal and legal defense of rights and freedoms of children is grounded.

Keywords: child, legal status, criminal and legal defense, rights and freedoms, duties.

Діти – це майбутнє нашої країни. Проте вони залишаються найвразливішими та найнезахищенішими членами суспільства. В умовах гострої політичної та економічної кризової ситуації в Україні постає проблема достатнього забезпечення прав дитини в різних сферах її життєдіяльності: освіті, медицині, культурі. Та найгостріше постає питання кримінально-правового захисту прав та свобод дитини. Розв'язання цієї проблеми потребує докладного дослідження не лише правового регулювання захисту, а й різних суміжних питань. Одним із таких є аналіз правового статусу дитини, її прав, свобод та інтересів як за національним, так і за міжнародним законодавством.

Готуючи статтю, автор ознайомила з дослідженнями таких науковців, як О. Бандурка, О. Литвинов, В. Ємельянов, В. Тацій, В. Заплатинський, С. Котелейчук, О. Львова, Н. Оніщенко, С. Саблук, С. Сунегін, М. Трофімов, І. Туркенич та інші.

Правовий статус дитини регулюється різними міжнародними та національними нормативними актами, а са-

ме: Загальна декларація прав людини (1948), Декларація прав дитини (1959), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), Конвенція про права дитини (1989), Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (1975), Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про охорону дитинства» тощо.

За національним законодавством (пункт 1 статті 6 Сімейного кодексу) правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття [1]. Ця норма дає визначення поняття дитини як учасника сімейних відносин. Такий підхід до поняття відображений також у статті 1 Закону України «Про охорону дитинства»: дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом, застосованим до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [2].

Зазначені норми національного законодавства цілком відповідають міжнародним. Згідно зі статтею 1 Конвенції про права дитини 1989 року дитиною є кожна людська іс-

тота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше [3]. Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 року також застосовується до дітей, які не досягли 18-річного віку [4].

Визначення, що містяться в законах, не дають повного уявлення про дитину як суб'єкт права, тому й існує термінологічна багатоваріантність: «неповнолітній», «малолітній», «підліток», «дитина» тощо. Кожне з визначень має право на існування, застосування й теоретичне пояснення, оскільки вживається в законодавстві. Проте між ними не можна ставити знак рівності, їх слід розрізняти.

Правовий статус дитини – це об'єктивовані й формалізовані в праві можливості, необхідні особистості дитини для її всебічного розвитку, правовий стан, який відображає становище дитини у взаємодіях з іншими суб'єктами права. За своєю природою правовий статус дитини є комплексним, міжгалузевим, побудованим на основі загального правового статусу особистості. Елементами правового статусу дитини, з огляду на загальну концепцію правового статусу особистості, слід вважати: принципи правового положення дітей, правосуб'єктність дітей, громадянство дітей, права, свободи й обов'язки, гарантії прав дитини, а також засоби та способи їхнього захисту, відповідальність дітей [5].

Особливе значення для формування правового статусу дитини має й конституційно-правовий статус особистості. У Конституції України поняття «дитина» вживається лише в трьох статтях. Проте всі її норми, які визначають права людини й громадянина, стосуються й дітей. Так, дитина, враховуючи, звісно, вікові обмеження чи, навпаки, певні пільги, може реалізувати і право на повагу до гідності чи на свободу та особисту недоторканність, і право на недоторканність житла чи таємницю листування, і право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, і право на працю.

Аналізуючи норми Конвенції про права дитини, Конституції України, Закону України «Про охорону дитинства» та інших нормативних актів, можна виокремити такі групи прав неповнолітніх: 1) особисті (фізичні) права – право на життя (виживання); право на охорону здоров'я; право на захист від усіх форм насильства; право на повагу честі й гідності; право на свободу слова, світогляду та віросповідання; право на ім'я й набуття громадянства; право на свободу, на невтручання в особисте, сімейне життя; 2) економічні права – право на власність; право на здійснення підприємницької діяльності; право на працю; право на користування об'єктами публічної (суспільної) власності; право на соціальне забезпечення; 3) культурні права – право на вільний розвиток своєї особистості; право на свободу об'єднання в громадські організації (участь у культурному й творчому житті); право на освіту [6, с. 11].

Усі ці права, звісно, виникають у дитини завдяки цивільній правотадієздатності. Так, особа, яка не досягла 14 років (малолітня особа), наділяється частковою цивільною дієздатністю та має право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини (правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість) та здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної творчої діяльності, що охороняються законом [7].

Особа у віці від 14 до 18 років наділяється неповною цивільною дієздатністю та має право: самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом; бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; самостійно укладати договір

банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунок) [7].

Другим елементом у системі правового статусу дитини є обов'язки. Певні обов'язки покладаються на неповнолітню особу при досягненні відповідного віку. Однак недосягнення встановленого для певної відповідальності віку не звільняє неповнолітнього від дотримання обов'язків, наприклад обов'язку дотримуватися встановленого порядку в громадських місцях тощо. У разі вчинення правопорушення особою, котра не досягла віку, з якого настає відповідальність, відповідальність може покладатися на батьків неповнолітнього правопорушника (приклад – стаття 184 КУпАП «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей») [6].

Серед наукових підходів до визначення обов'язків дітей, на думку автора, найвдалішою є класифікація С. Котельчука. Так, обов'язки дітей можна поділити: 1) залежно від ступеня визначеності в системі законодавства: а) основні – тобто ті, які визначені Конституцією України; б) неосновні – ті, які визначаються іншими нормативно-правовими актами; 2) залежно від зовнішньої форми виразу: а) активна – тобто така форма виконання обов'язку, яка передбачає виконання покладених обов'язків (наприклад, сплата податків); б) пасивна – передбачає утримання від учинення певних дій, заборонених законом (наприклад, обов'язок не заподіювати шкоди природі); 3) залежно від форми реалізації: а) добровільне виконання й дотримання приписів правових норм; б) примусове; 4) за характером суб'єктів: а) обов'язки, що покладаються на всіх громадян; б) обов'язки, що покладаються на осіб, які не досягли віку повноліття (наприклад, набуття повної загальної середньої освіти); в) обов'язки, що покладаються на осіб, які є батьками, опікунами або піклувальниками неповнолітніх (наприклад, обов'язок виховання дітей, відшкодування заподіяних малолітнім матеріальних збитків тощо) [6].

Однією з перешкод на шляху до побудови правового, демократичного суспільства є різноманітні порушення прав молодого покоління. У сучасних умовах, коли в Україні закладаються правові основи глибоких соціально-економічних перетворень, проблема захисту неповнолітніх набуває особливого змісту. Серед жертв злочинів діти мають найменші можливості захисту своїх прав, недоторканності й, безсумнівно, мають підвищену вітимність (схильність бути в певних обставинах жертвою злочину). Коли суспільство не бачить підвищеної потреби дітей у захисті й не забезпечує його, майбутнє такого суспільства стає небезпечним. Нині постала потреба повнішого й об'єктивнішого інформування громадськості та й самих дітей про права дітей на захист. При цьому потрібно пам'ятати, що визнання й забезпечення прав дитини не порушує авторитету батьків і не зменшує обов'язків дітей щодо сім'ї й суспільства [8, с. 15].

Кримінально-правовий захист дитинства в Україні має здійснюватися в контексті всієї системи соціального захисту населення, й зокрема дитячого віку, і має бути зосереджений на протидії злочинним посяганням на життя, здоров'я, честь і гідність дитини, її недоторканність, власність, права, свободи та законні інтереси.

Статистичні показники соціального захисту дітей в Україні доводять, що питання забезпечення нормального розвитку дітей залишаються проблемними.

В Україні нараховується понад 8 мільйонів дітей віком до 17 років, з-поміж них майже 2,6% перебувають під диспансерним наглядом. Показник захворюваності дітей становить 144,0 на 1000 дітей до 17 років, зокрема захворюваність на хвороби кістково-м'язової системи становить 31,07 на 1000 дітей вказаної категорії [10].

В Україні щорічно зростає кількість дітей з інвалідністю. За останні 10 років кількість дітей в Україні скоротилася

на 20%, при цьому загальна чисельність дітей з інвалідністю щорічно зростає на 0,5%. Станом на початок 2014 року кількість таких дітей досягла 167 059 осіб, або 2% від усього дитячого населення країни. Діти-інваліди досить часто стають жертвами злочинців, їхні права в силу їхніх особливостей захищати складніше, ніж права звичайних дітей [11].

В Україні налічується 16,7 тисячі дошкільних навчальних закладів, де перебувають 1 мільйон 471 тисяча дітей, що становить 62% від загальної кількості дітей дошкільного віку. На початок 2015 року функціонує 17,6 тисячі загальноосвітніх навчальних закладів, де навчаються 3 мільйони 757 тисяч школярів, серед яких 247 тисяч випускників 2014/2015 навчального року [12].

Роль навчальних закладів у вихованні молоді має бути активнішою, а відповідальність за порушення неповнолітніми законів та причини й умови, які сприяють їхньому вчиненню, конкретизовані.

Кримінальне законодавство однаковою мірою захищає від злочинних посягань усіх дітей, але для повної й об'єктивної оцінки складу злочину правовий статус має важливе значення. Діти потребують особливого захисту ще й тому, що вони є майбутнім української держави.

Державна політика у сфері захисту дитинства має виходити з того, що в Україні найвища смертність у Європі (15,7 померлих на 1000 осіб), країна посідає друге місце у світі за рівнем смертності й перше – за рівнем природного скорочення населення (-6,3%, або 6,3 осіб на 1000 жителів). У 2013 році в Україні народилося 503,7 тисячі осіб (роком раніше – 520,7 тисячі); померло 662,4 тисячі осіб (2012 року – 663,1 тисячі). Природне скорочення становило 158,7 тисячі, що на 16,3 тисячі осіб більше, ніж попереднього року [13].

Кримінально-правовий захист дитинства в Україні переслідує мету забезпечення всебічних комплексних цивілізованих та безпечних умов розвитку дитини. Безпека – багатозначне поняття, яке використовується в різних сферах життєдіяльності людини. Безпека людини – такий її стан, коли вплив зовнішніх і внутрішніх чинників не призводить до смерті, погіршення функціонування й розвитку організму, свідомості, психіки й людини в цілому та не заважає досягненню певних бажаних для людини цілей [6]. Кінцева мета безпеки людини – досягнення кожною людиною впевненого й стабільного стану свого існування, усвідомлення можливості задоволення своїх основних потреб і забезпечення власних прав і свобод у будь-яких ситуаціях на основі принципів законності, дотримання прав і свобод людини й громадянина, визнання пріоритету прав людини та вжиття державними органами системи заходів із забезпечення безпеки людини.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України: Закон України № 2947-III від 10 січня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
2. Про охорону дитинства: Закон України № 2402-III від 26 квітня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
3. Конвенція про права дитини: ратифіковано Постановою Верховної Ради України № 789-XII від 27 лютого 1991 року // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – С. 205.
4. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_135
5. Саблук С. А. Окремі аспекти правового статусу дитини / С. А. Саблук // Університетські наукові записки. – 2005. – № 3 (15). – С. 143–147.
6. Котелічук С. П. Теоретико-правові проблеми правового статусу неповнолітніх в Україні та забезпечення його реалізації як один із основних напрямів діяльності міліції: автореф. на здоб. наук. спец.: 12.00.01 / С. П. Котелі-

чук // Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – К., 2004. – 19 с.

7. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/43515>

8. Оніщенко Н. М. Права і свободи дитини: вступ до проблеми / Н. М. Оніщенко, О. Л. Львова, С. О. Сунегін // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 13–17.

9. Заплатинский В. М. Терминология науки о безопасности / Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie «Bezpečnostná veda a bezpečnostné vzdelávanie». – Liptovský Mikuláš: Vojenská akadémia gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši, 2006. – ISBN 80-8040-302-3.

10. Повідомлення Міністерства охорони здоров'я України № 04.04.42-17/454 від 26 квітня 2012 року.

11. В Украине ежегодно растет количество детей с инвалидностью [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/society/1017748-v-ukraine-ejegovno-rastet-kolichestvo-detey-s-invalidnostyu.html>

12. Дані Державної служби статистики України // Кореспондент. – 20 марта 2015 года. – С. 19.

13. Население Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Население_Украины

References

1. *Simeinyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy No. 2947-III vid 10 sichnia 2002 roku* [The Family Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 2947-III, 10 January 2002], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
2. *Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrainy No. 2402-III vid 26 kvitnia 2001 roku* [On Child Protection: Law of Ukraine No. 2402-III, 26 April 2001], available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
3. *Konventsiiia pro prava dytyny: ratyfikovano Postanovoiu Verkhovnoi Rady Ukrainy No. 789-XII vid 27 liutoho 1991 roku* [The Convention on the Rights of the Child, ratified by the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 789-XII, 27 February 1991], (1990) *Zibrannia chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrainy*, 1: 205.
4. *Yevropeiska konventsiiia pro zdiisnennia prav ditei vid 25 sichnia 1996 roku* [The European Convention on the Exercise of Children's Rights, 25 January 1996], available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_135
5. **Sabluk S. A.** (2005) *Okremi aspekty pravovoho statusu dytyny* [Some aspects of the legal status of the child], *Universytetski naukovy zapysky*, 3 (15): 143–147.
6. **Kotelezhuk S. P.** (2004), *Teoretyko-pravovi problemy pravovoho statusu nepovnolitnikh v Ukraini ta zabezpechennia yoho realizatsii yak odyin iz osnovnykh napriamiv diialnosti militsii: avtoref. na zdob. nauk. spets.: 12.00.01* [Theoretical and legal problems of the legal status of minors in Ukraine and ensuring its implementation as one of the main activities of the police: Abstract of PhD dissertation: 12.00.01], *Teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen*, Kyiv.
7. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy No. 435-IV vid 16 sichnia 2003 roku* [The Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 435-IV, 16 January 2003], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/43515>
8. **Onishchenko N. M., Lvova O. L., Suniehin S. O.** (2013), *Prava i svobody dytyny: vstup do problemy* [The rights and freedoms of the child: an introduction to the problem], *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 2: 13–17.
9. **Zaplatinskii V. M.** (2006), *Terminolohiia nauki o bezopasnosti* [The science terminology about safety], *Zbornik prispievkov z medzinarodnej vedeckej konferencie*

'Bezpecnostna veda a bezpecnostne vzdelavanie', Liptovsky Mikulas.

10. *Povidomlennia Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy No. 04.04.42-17/454 vid 26 kvitnia 2012 roku* [The Notification of the Ministry of Health of Ukraine No. 04.04.42-17/454, 26 April 2012].

11. '*V Ukraine ezhehodno rastet kolichestvo detei s invalidnostiu*' [The number of children with disability annually

grows in Ukraine], available at: <<http://www.unian.net/society/1017748-v-ukraine-ejegovno-rastet-kolichestvo-detey-s-invalidnostyu.html>>

12. (2015) *Dani Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy* [The data of the State Statistics Service of Ukraine], Korrespondent, 20 March: 19.

13. *Naselenie Ukrainy* [Population of Ukraine], available at: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Население_Украины>

